ΕΘΝΙΚΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ

Τό τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη

ΤΗΝ Ἐπανάσταση πού σήκωσε στά 1770 ὁ Γιάννης ὁ Δάσκαλος ἀπό τήν Ἀνώπολη Σφακίων τήν τραγούδησε ἕνας ἀγράμματος τυροκόμος ἀπό τό νεκρό σήμερα χωριό Μουρί τῆς ἴδιας ἐπαρχίας, ὁ μπάρμπα Παντζελιός. Στόν ὄχι καί τόσο μακρυνό αὐτό σταυραδερφό τοῦ λαϊκοῦ Μακρυγιάννη ἔλαχε ὁ κλῆρος νά ἀθανατίση στούς στίχους του τά κλέα τῶν Σφακιανῶν καί τή μεγαλωσύνη τοῦ Ἐθνομάρτυρα Δασκαλογιάννη. Κι οὔτε θἄφτανε ὥς ἐμᾶς τό μοναδικό αὐτό ἐπύλιο ἄν δέν βρισκόταν ἕνας γραμματιζούμενος κάπως Σφακιανός τσοπάνης, ὁ Σήφης ὁ Σκορδύλης νά καταγράψει μέ τά κολυβογράμματά του τά στιχάκια τοῦ Παντζελιοῦ. Διαβάζουμε στά τελευταῖα τοῦ ποιήματος τή χαρακτηριστική ἀποστροφή:

> Μ' ἄν εἶν' τά γράμματα σφαλτά, τά λόγια δίχως χάρη — σάν τυροκόμου μάθηση καί μπένα μιτατάρη — ἄν εἶν' τά γράμματα σφαλτά, τά λόγια μπερδεμένα — συμπάθιο ὅσοι τ' ἀκούετε δέν εἶναι κι ἀπό μένα — Σάν αἰγιδάρης ὁ φτωχός πού κάτ' ἀπού τόν πρίνο — τό 'γραψα σάν ἐκάτεχα· τῶν γνωστικῶν τ' ἀφίνω.— Νά τραγουδοῦσι θλιβερά, οὖλοι μικοί, μεγάλοι — νά τόνε κλαῖν τό Δάσκαλο καί τῶν Σφακιῶν τό χάλι.— Καί νά μή λέει καί κιανείς γιά τά γραφόμενά μου — γιατί ἄλλοι τά διηγήθηκαν πολύ πρωτύτερά μου— κι αὐτός ὁ μπάρπα Παντζελιός, ἐδά στά γερατειά του πού τά εἴδασι τά μάθια του καί τ' ἄκουσαν τ' αὐθιά του, — κι εἶχε καί πιθυμιά πολλή, πάντα νά τά δηγᾶται — σάν τό ψαλτήρι ὁ δάσκαλος, π' ἀπ' ὄξω τά θυμᾶται.

Ὁ Σκορδύλης ζώντας ἔντονα καί ἄμεσα τήν κρητική λογοτεχνική παράδοση ἀναθυμᾶται ἀνάλογες ἐξηγήσεις καί πληροφορίες πού δίνουν στά ποιήματά τους οἱ μεγάλοι τῆς κρητικῆς ἀναγέννησης. Ζῆ λοιπόν τά μεγάλα του πρότυπα ὁ βοσκός καί κινεῖται ἄνετα στό δρόμο πού ἐκεῖνοι πρωτάνοιξαν. Ἄλλωστε ἡ λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς του δέν ἀσφυκτιοῦσε σέ καλοτυπωμένα βιβλία καί ἀπροσπέλαστες φωτεινές προθῆκες. Ζοῦσε στό στόμα τοῦ λαοῦ κι ἔκανε τόν ἐθναποστολικό της γῦρο γραμμένη ὅπως - ὅπως σέ λογίς τεφτέρια καί ταπεινές φυλλάδες.

Οἱ «γνωστικοί» λοιπόν τῶν νεωτέρων χρόνων στό ἔλεος τῶν ὁποίων ἄφησε ὁ Σκορδύλης τό ποίημα τοῦ Παντζελιοῦ, φρόντισαν γιά τήν ἐκτύπωση καί, τόν φιλολογικό ὑπομνηματισμό του, κι ἀκόμη — γιατί ὄχι — καί γιά τήν κυκλοφορία του.

Πολλά ἔγιναν μά περισσότερα ἀπομένει νά γίνουν. Τό τραγοῦδι τοῦ Δασκαλογιάννη πρέπει νά τοποθετηθῆ στή θέση πού τοῦ ταιριάζει. Πέρα ἀπό τήν ὅποια ἱστορική του σημασία βαραίνει περισσότερο σάν ζωντανό ποιητικό δημιούργημα. Ἡ ἀρχή ἔγινε καλή. Ἀπό τίς τόσες ἐκδόσεις, χρησιμοποιῶ τήν ἔκδοση τοῦ Β. Λαούρδα. Πρόκειται γιά μιά πετυχημένη ἀναστήλωση πού θά μποροῦσε κάλλιστα νά χρησιμοποιηθῆ καί γιά σχολικό ἀνάγνωσμα. Τό τραγοῦδι τοῦτο πρέπει νά προσεχθεῖ, νά μελετηθεῖ, νά ἐπεξηγηθεῖ ἱστορικά, φιλολογικά καί πρός παντός αἰσθητικά — πρέπει νά δηλωθεῖ. Πρόκειται γιά μιά ποίηση ἀπό τίς πιό σημαντικές τῆς νεώτερης γραμματείας μας. Ὁ ἀγράμματος τυροκόμος πού ἀντιστοιχεῖ ἐδῶ μέ τόν ἀόματο ραψωδό καί ὁ ἁπλοϊκός γιδάρης μέ τά λιγοστά του γράμματα λάλησαν μερικά ἀπό τά σωστότερα ἑλληνικά πού ἀκούστηκαν ὥς τίς συγκεχυμένες καί θολές γλωσσικά ὧρες πού ζοῦμε.

Ἡ γλώσσα «ἐνσκήπτει» ἀπό στίχο σέ στίχο ἀβίαστα, ροϊκά μέ τήν ἐπισημότητα τοῦ φυσικοῦ φαινομένου. Γιατί κι' ἐδῶ ἕνα φυσικό γεγονός συντελεῖται. Ὁ ἁπλός μά βαθύς, ἐκφράζεται ἁπλά, ὅμως βαθιά, ἀφκιασίδωτα καί κατορθώνει νά σημασιοδοτεῖ ὄχι μόνο τά πράγματα μά καί τίς ψυχικές καταστάσεις. Πληθωρισμοί, λεκτικοί φόρτοι ἤ κούφιοι ρητορισμοί ἀπουσιάζουν. Ἄς τό διαπιστώσουμε ἄλλη μιά φορά:

> Στσ' εἰκοσιέξε τ' Ἀπριλιοῦ, τριχοῦ σηκῶσ' ἡ μέρα — μπαίνουν οἱ Τοῦρκοι στά Σφακιά μέ τό σπαθί στή χέρα. —
>
> ....
>
> Σάββατο μέρα φτάξασι στοῦ Μπρόσγιαλου τά ὅρια — πού ἡ γῆς κι ὁ κόσμος ἔτρεμε ἀπού τά μοιρολόγια. — Ἡ μιά κλαιγε τόν ἄντρα της κι' ἡ ἄλλη τόν ὑγιό της — κι ἡ γι ἄλλη τόν ἀφέντη της κι ἡ ἄλλη τόν ἀδερφό της. — Τό μεσοχῶρι καίγουσι, καίσι καί τοῦ Γιωργίτζη, — τό Θόλε, τόν Ὀμπρός Γιαλό, καί δέν ἀφήνουν σπίτι. — Ἐκάψα τόν Ὀμπρός Γιαλό κάτω τσοί μαγαζέδες, — πού κατεβαίνα οἱ γι ἄρχοντες κι ἐκάνα τσ' ἐγλεντζέδες.

Ἀναφέρεται στήν ἐκστρατεία κατά τῶν Σφακιῶν ὀχτώ χιλιάδων Τούρκων καθώς μαρτυρεῖ στήν Ἱστορία του ὁ Παπαδοπετράκης. Ξεκλήρισμα πραγματικό γνώρισαν τότε οἱ Σφακιανοί. Τό κίνημα τοῦ Δάσκαλου δέν πῆρε τήν ποθούμενη ἔκταση. Οἱ ἡρωϊκοί πολεμιστές ξεπέρασαν τόν ἑαυτό τους στό πολεμικό μένος πρῶτα, ἔπειτα στήν ἀντοχή γιά τήν ἐπιβίωση καί στήν καρτερία τῆς συμφορᾶς. Γιατί:

> οἱ Τοῦρκοι τσοί σκορπίσασι φύλλα - φτερά τσοί κάμα.

Καί παρακάτω διαβάζοντας τά πάθη τῶν Σφακιανῶν θά σταματήσουμε στόν σημαντικό στίχο

> ὡσάν στρατιῶτες Ἄγγελοι (εἰς τοῦ Θεοῦ τό θρόνο.

Ἔτσι ταίριαζε νά εἰκονισθοῦν οἱ ἐξαυλωμένοι ἀπ' τήν ἀγρύπνια καί τόν πόνο ἥρωες. Μᾶς θυμίζει ὁ στίχος τοῦτος ἀνάλογες στιγμές τῶν ἐλευθέρων πολιορκημένων τοῦ Σολωμοῦ. Οἱ ἀλήθειες συναντῶνται στίς κορφές τους καί οἱ ποιήσεις στίς οὐσίες τους. Ὁ Παντζελιός, συνομήλικος καθώς εἶταν τῶν παλικαριῶν τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνα ἔζησε ἀπό κοντά τίς ἀγωνίες τους καί τίς λαχτάρες. Ἀλλά ἄν ζοῦσε τόν παλμό τοῦ σηκωμοῦ δέν ἔπαιξε ποτέ ὁ ἴδιος κανένα πρῶτο, καθώς φαίνεται, ρόλο. Γι' αὐτό καί τοῦ λείπει τόσο ἡ ἐνημέρωση πολλῶν ἱστορικῶν συμβάντων τοῦ ἀγῶνα. Οἱ χρονολογικές του ὅμως καί οἱ ἄλλες μικροανακρίβειες γίνονται ἀπό τήν ὁπονισμένη του εὐαισθησία πολυδύναμες ποιητικές κυριολεξίες. Οἱ στίχοι του χαρίζουν προοπτικές στά γεγονότα. Ἐξωραΐζουν κενά καί γλυκαίνουν τραχύτητες.

Θ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ μεγαλομάρτυρας τῆς ἐλευθερίας Δασκαλογιάννης εἶναι ὁ τύπος τοῦ Σολωμικοῦ ὡραίου καί ἠθικοῦ. Εἶναι ὁ μεγάλος. Ἡ ὑψηλόκορμη καί στεριοκόκκαλη σφακιανή μαδάρα. Εἶναι ἡ ὑψηλότερη ἔκφρασι τοῦ ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθερία. Ἀπαντᾶ στούς ἐχθρούς τοῦ γένους του μέ τά λόγια σχεδόν τοῦ Λεωνίδα πού θά ἐπαναληφθοῦν μέ πιό στεντόρεια φωνή ἀπό τούς ἀητούς τοῦ Εἰκοσιένα:

> Παρά νά δάσουμ' ἅρματα χαράτσια στό Σουλτάνο — κάλλια νά ξεκληρίσουμε στόν κόσμο τόν ἀπάνω.

Κι' ὅταν, μετά τήν ἀποτυχία τοῦ σηκωμοῦ ἀποφασίζει νά παραδοθεῖ γιά νά γλυτώσουν οἱ ὑπόλοιποι ἐπαναστάτες, ἀποχαιρετᾶ τήν γυναίκα του μέ τόν σπαραγμό τῆς καρδιᾶς τοῦ ἀντροκαταλύτη Ἕκτορα. Λέει:

> «Γυναίκα μ' ἀκριβή καί μπιστικό μου ταίρι — μέ γνώση καί μέ φρόνεψιν ἄκουσε τό χαμπέρι. — Ἐγώ θά πάω στοῦ Πασᾶ, μαζί του νά μιλήσω — καί δέν κατέχω καί γοργό, ἀνέ γιαγείρω πίσω. — Ἔχε τήν ἔγνοια τῶν παιδιῶ, σάν εἶσαι μαθημένη — καί νά τά συλλογιάζεσαι ξύπνου καί κοιμισμένη. —
>
> ....
>
> Τά θάρρη μας εἰς τό Θεό, νά τόν παρακαλοῦμε — νά ξαναϊδοῦμεν ὅσους ζοῦν κι οὖλοι ν' ἀνταμωθοῦμε. — Ἐλάστε στήν ἀγκάλη μου, παιδιά νά σας φιλήσω, — καί φρόνιμα νά κάνετε, ὥστε πού νά γυρίσω' — ν' ἀκούετε τσή μάνας σας κι ἐπά τῶν ἐδικῶ σας — καί τήν εὐχή μου νά 'χετε καί τόν Θεό βοηθό σας.

Ὁ Δάσκαλος πηγαίνει νά παραδοθῆ στούς Τούρκους. Γνωρίζει τί τόν περιμένει. Κρίνει ὅμως πώς ἐπιβάλλεται ἡ θυσία του ὄχι μόνο γιά τήν μόνιμη ἐγγραφή της σάν ὑποθήκη σημαντική στή μνήμη τοῦ Ἔθνους, παρά καί γιατί μ' αὐτό τόν τρόπο θά ἐξιλεωθῆ γιά τήν ἀπερισκεψία του νά βασισθῆ σέ ξένες δυνάμεις πού τόν «γέλασαν φρικτά» γιά νά ξαναθυμηθοῦμε τόν Σολωμό τοῦ Ἐθνικοῦ μας ὕμνου.

Ὁ ἀποχωρισμός ζωγραφίζεται παραστατικά. Εἶναι ἴσως τό σημαντικότερο ἀπό ποιητική ἄποψη κομμάτι τοῦ ποιήματος μ' ἕναν καθαρό λυρισμό ἰσορροπημένου κάλλους. Ἔχει κίνηση καί ἀληθινή ζωή. Σ' αὐτό βοηθάει πολύ καί ὁ διαλογικός τρόπος πού ἀνελίσσεται ἡ διήγηση:

> Μ' ἀπήτις καί ξεκίνησε καί πῆρεν ἴσα κάτω, — ἐτότες κι ἡ γυναίκα—ν—του τόν ἐμοιρολογᾶτο. — «Μισεύγεις, Δάσκαλε Γιαννιό, καί εἶντα μοῦ παραγγέρνεις; — θωρῶ το καί κατέχω το, πώς δέν ξαναγιαγέρνεις. — Ὥς πότε νά σέ καρτερῶ, πότε νά σ' ἀνιμένω, — νά 'χω τήν πόρτα μ' ἀνοιχτή καί τό σκαμνί στρωμένο». — «Ἀπού τό Κάστρο νά 'ρθω 'γώ θ' ἀργήσ' ὅπως κι ἅ διάξω, — μά, σά γιαγείρω, τό τό γιά μιᾶς τά σπίθια μας θά σιάξω. — Νά κάτσης σάν ἀρχόντισσα, ὡς ἤσου μαθημένη,— νά 'χεις τήν πόρτα σου ἀνοικτή, τήν τάβλα μας στρωμένη. — Τά μοιρολόγια σώπασε, ἔλα στό λοϊσμό σου, — μά ζωντανό τονε θωρεῖς ἀκόμη τό Γιαννιό σου».

Ὅμως δέν ἦταν γραφτό νά «γιαγείρει» ὁ ἥρωας ἀπό τό Κάστρο. Μαρτυρικός θάνατος μέ ἐκδορά καί τεμαχισμό τοῦ σώματος τόν περίμενε:

> Λουρίδες τήνε βγάλασιν οἱ σκύλοι τήν προβέν του.

Εἶταν ἡ 17 Ἰουνίου 1771, χρονολογία δηλαδή ἀρκετά μεταγενέστερη ἀπό αὐτή πού ἀναφέρει τό ποίημα. Ὁ Παντζελιός κακά πληροφορημένος λέει πώς τό μαρτύριο ἔγινε ἀμέσως μετά τήν παράδοση τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὅμως ἡ ποίηση δέν βγαίνει ζημιωμένη. Τά ἱστορικά γεγονότα εἶναι ἁπλές ἀφορμές γιά νά κινηθῆ ἡ φαντασία στούς δικούς της κόσμους — τούς πλούσιους καί τούς βαθιούς. Τό ὁμηρικό τραγοῦδι καί ἡ ἀρχαία τραγωδία κυκλοφοροῦν στό αἷμα του ἀπό μυστικά κανάλια. Μιά ζωντανή κληρονομιά πού στηλώνει τά συγκαιρινά.

Ἀρχαιόπρεπη εἶναι καί ἡ ἐπίκληση τοῦ θείου. Ζητᾶ τή βοήθειά του γιά νά ἀρχίσει καί νά ξετελέψει καλά τό ἔργο του.

> Θέ μου καί δῶσμου λογισμό καί μπόρεση ν' ἀρχίξω — τό Δάσκαλο τόν ξακουστό πρικιά νά τραγουδήξω. — Θέ μου καί δῶσμου ἀπομονή καί νοῦν εἰς τό κεφάλι — ν' ἀναθιβάλω καί νά πῶ καί τῶν Σφακιῶν τά βάλη.

Γυρεύει ὁ ποιητής φώτιση καί καρδιά, λογισμό καί μπόρεση, ὑπομονή καί νοῦ γιατί ἔχει συναίσθηση τοῦ ὑψηλοῦ του χρέους. Καί πώς νά ἀνεβάσει μόνος τά δύο θέματά του, τό Δάσκαλο καί τά βάλη (τίς συμφορές) τῶν Σφακιῶν, στά ἅγια τῶν ἁγίων. Δέν εἶναι στιχοπλόκος καί στεγνός ὑπερασπιστής πεθαμένων ὑποθέσεων. Εἶναι ὁ ὑπεύθυνος πού θ' ἀνάψει τό κηρί τῶν λέξεων ἀπό τή φωτιά τῶν ματωμένων γεγονότων. Εἶναι ὁ βυζαντινός ἁγιογράφος πού νηστεύει καί προσεύχεται προτοῦ πιάση τό πινέλο γιά νά ζωγραφήσει μέ ἄκρα ταπεινότητα καί συντριβή μιά «δέηση». Πού θρηνεῖ παρακινούμενος ἀπό ἕνα βαθύ πόνο τοῦ θέματος. Πού βγάζει στήν ἀθωότητά του «ἑκούσια δάκρυα ἐκ συναισθήσεως» τοῦ ὑψηλοῦ του χρέους.

Ὁ ἀγράμματος ραψωδός καί ὁ λιγογραμματιζούμενος τσομπάνος βλέπουν καθαρά τό γεγονός καί τίς προεκτάσεις του — ὑλικές καί πνευματικές. Σίγουροι γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ γλωσσικοῦ τους ὀργάνου κινοῦνται μέ ποιητικό βηματισμό προσήνειας καί μέτρου. Μιλοῦν σωστά, σάν ἄνθρωποι πού ἔζησαν τή συμφορά καί ἡ ἐμπειρία τους εἶναι αἱμάσσουσα. Μιλοῦνε πειστικά ὅπως γνωρίζουν μονάχα οἱ ἀληθινά ὡραῖες φύσεις νά μιλοῦνε.

ΕΡΑΣΜΙΑΣ ΤΖΙΚΑ: «Τομές» — Συλλογή ἀπό ποιήματα γραμμένα μέ αἴσθημα. Σχῆμα 8ο, σελίδες 48, ἔκδοση «Πηγῆς», Ἀθήνα 1970.

Ι. Ν. ΚΟΥΦΟΥ: «Τά ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια». Εἶναι μιά ἐπιλογή σχολιασμένη μέ σημειώσεις ἀπό τόν ἀνθολόγο, σέ συστηματική κατάταξη καί βιβλιογραφικά τεκμηριωμένη. Σχῆμα 8ο, σελίδες 434, ἔκδοση «Σειρίου», Ἀθήνα 1970.

ΗΛΙΑ Μ. ΒΑΣΙΛΙΚΑ: «Κελαδήματα στῆς μοναξιᾶς τόν κῆπο». — Τό πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου περιέχει αἰσθηματικά ποιήματα καί σονέτα. Τό δεύτερο, λυρικούς ρεμβασμούς. — Σχῆμα 8ο, σελίδες 64, Γιάννενα 1970.

ΜΑΡΙΑΣ ΘΕΡΝΑ: «Φωτοστράτα». Συλλογή ἀπό ποιήματα γραμμένα μέ λυρικό αἴσθημα. Σχῆμα 8ο, σελίδες 48, ἔκδοση ἀπό τή «Νέα Σκέψη», Ἀθήνα 1970.

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΨΑΡΑ: «Ξένο λουλούδι». Μιά σειρά ποιήματα μεταφρασμένα στή νεοελληνική ἀπό τ' ἀγγλικά, τά γερμανικά καί τά γαλλικά. Σχῆμα 8ο σελίδες 24, Ἀλεξάνδρεια — Ἀθήνα, 1970.

ΙΩΑΝΝΗ ΣΤΑΜΟΥ: «Νέρων». Συλλογή ἀπό ποιήματα γραμμένα μέ σύγχρονο ψυχισμό. Σχῆμα 8ο, σελίδες 40, Ἀθήνα 1970.

Α. Φ. ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ: «Ποιήματα». — Μιά τριπλή σειρά ἀπό βιώματα νιότης — ἐρωτικά καί πορτραῖτα, γραμμένα μέ μιά αἴσθηση ἐλπίδας. Σχῆμα 8ο, σελίδες 40, Ἀθήνα 1970.

ΓΙΑΝΝΗ ΜΟΥΤΑΦΗ: «Οἱ Θερμοπύλες τοῦ 1940» — Μιά ποιητική σύνθεση, πού δίνει ζωντανή τήν ἐθνική καί ἡρωική ἐποποιία τοῦ Σαράντα, μέ μιά σειρά ποιήματα γραμμένα μέ πνοή σέ ἔντεχνους παραδοσιακούς στίχους, κοσμημένους μέ παραστατικά σχέδια. Σχῆμα 8ο, σελίδες 102, εἰδική ἐπιμέλεια Καίτης Μουτάφη, Ἀθήνα 1970.